

पठतु संस्कृतम्

कोविदः

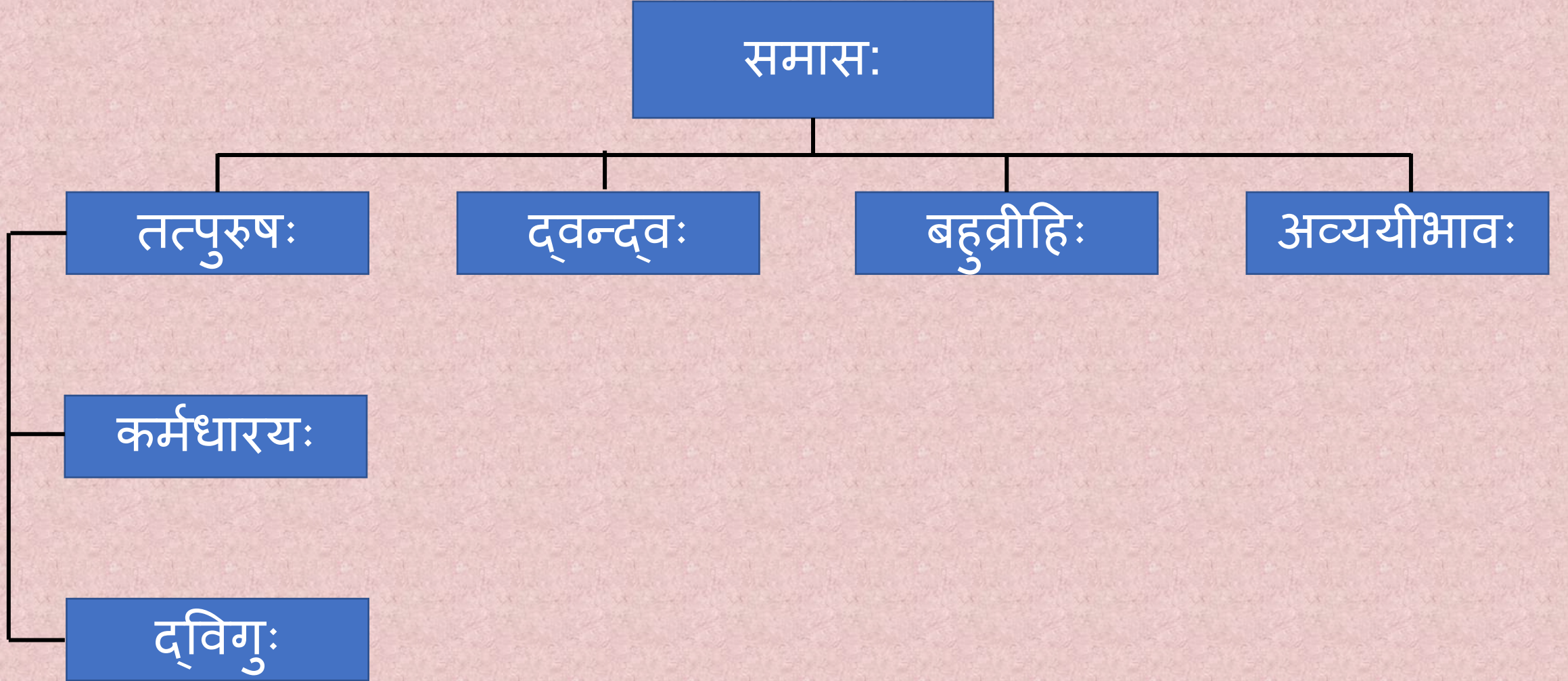

व्याकरणम्

समासः

समास-प्रभेदाः

समास-प्रभेदाः

समासः	विग्रहवाक्यम्	प्राधान्यम्	समास-नाम
दशरथपुत्रः वनं गतवान् ।	दशरथस्य पुत्रः	उत्तरपदार्थः	तत्पुरुषः
रामकृष्णौ विद्यालयं गच्छतः ।	रामः च कृष्णः च	उभयपदार्थः	द्वन्द्वः
मोदकहस्तः गणेशः	मोदकं हस्ते यस्य सः	अन्यपदार्थः	बहुव्रीहिः
उपकृष्णं गोपिकाः सन्ति ।	कृष्णस्य समीपे	पूर्वपदार्थः	अव्ययीभावः

तत्पुरुषः समासः

उत्तरपदार्थः प्राधान्यम्

सामान्यः

व्यासेन विरचितम्

व्यासविरचितम्

कर्मधारयः

नीलः मेघः

नीलमेघः

नञ् प्रभृतयः

न धर्मः

अधर्मः

द्विगुः

अष्टानाम् अध्यायानां
समाहारः

अष्टाध्यायी

सामान्य-तत्पुरुषः

प्रथमा-तत्पुरुषः

अर्धं दिनस्य - अर्धदिनम्

द्वितीया-तत्पुरुषः

ग्रामं गतः - ग्रामगतः

तृतीया-तत्पुरुषः

विद्यया मान्यः - विद्यामान्यः

चतुर्थी-तत्पुरुषः

देशाय हितम् - देशहितम्

पञ्चमी-तत्पुरुषः

चोरात् भयम् - चोरभयम्

षष्ठी-तत्पुरुषः

देवस्य आलयः - देवालयः

सप्तमी-तत्पुरुषः

वेदेषु पण्डितः - वेदपण्डितः

सामान्य-तत्पुरुषः

प्रथमा-तत्पुरुषः

पूर्व-अपर-अधर-उत्तर-अर्ध शब्दाः

अर्धं दिनस्य - अर्धदिनम्

द्वितीया-तत्पुरुषः

श्रित-अतीत-पतित-गत-अत्यस्त-प्राप्त-आपन्न शब्दाः

ग्रामं गतः - ग्रामगतः

तृतीया-तत्पुरुषः

पूर्व-सदृश-सम-ऊनार्थ-कलह-मिश्र-श्लक्ष्ण-अवर शब्दाः

विद्यया मान्यः - विद्यामान्यः

सामान्य-तत्पुरुषः

चतुर्थी-तत्पुरुषः

तदर्थ-अर्थ-बलि-हित-सुख-रक्षित शब्दाः

देशाय हितम् - देशहितम्

पञ्चमी-तत्पुरुषः

भय-भीति-भीत-भी शब्दाः

व्याघ्रात् भयम् - व्याघ्रभयम्

षष्ठी-तत्पुरुषः

देशस्य सेवा - देशसेवा

सप्तमी-तत्पुरुषः

निपुण-पटु-समर्थ-प्रवीण-पण्डित-कुशल-शूर-धूर्त-
कितव-शौण्ड शब्दाः

शास्त्रे निपुणः - शास्त्रनिपुणः

कर्मधारय-समासः

विशेषण-पूर्वपदः

नीलः मेघः
नीलमेघः

उपमान-पूर्वपदः

मेघः इव श्यामः
मेघश्यामः

उपमानोत्तरपदः

नरः सिंहः इव
नरसिंहः

कर्मधारय-समासः

सम्भावना-पूर्वपदः

आम्रः इति वृक्षः
आम्रवृक्षः

अवधारणा-पूर्वपदः

गुरुः एव देवः
गुरुदेवः

मध्यम-पद-लोपी

छायाप्रधानः तरुः
छायातरुः

नञ्-प्रभृतयः

नञ्समासः

न धर्मः
अधर्मः

कुसमासः

कुत्सितः पुरुषः
कुपुरुषः

प्रादिसमासः

शोभनः जनः
सुजनः

नञ्-प्रभृतयः

गतिसमासः

अस्वच्छं स्वच्छं कृत्वा
स्वच्छीकृत्य

उपपदसमासः

कुम्भं करोति इति
कुम्भकारः

द्विगु-समासः

- पूर्व-पदं सङ्ख्यावाचकः
  - समाहार-द्विगुः
  - समाहारः -> समूहः
  - वचनम् -> एकवचनम्
  - लिङ्गम् -> प्रायः नपुं/स्त्री
-
- त्रयाणां भुवनानां समाहारः – त्रिभुवनम्
  - पञ्चानां वटानां समाहारः - पञ्चवटी

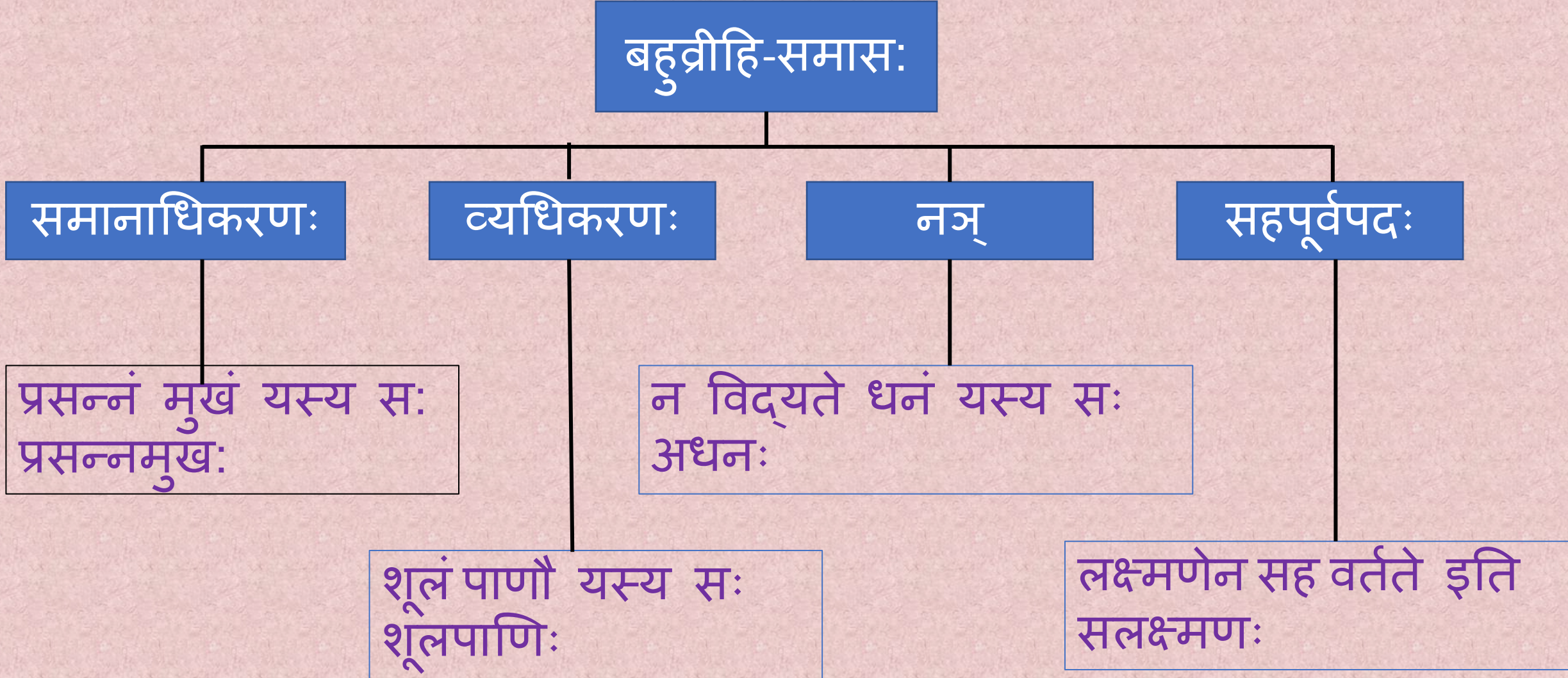

द्वन्द्व-समासः

- चार्थः
- सर्वपद-समान-प्रधानः
- द्विविधः
  - इतरेतर-द्वन्द्वः
    - रामश्च लक्ष्मणश्च - रामलक्ष्मणौ
  - समाहार-द्वन्द्वः
    - दासी च दासश्च अनयोः समाहारः - दासीदासम्

बहुव्रीहि-समास-प्रभेदाः

अव्ययीभाव-समासः

- पूर्वपदार्थः प्रधानः
- पूर्वपदम् अव्ययम्
- समस्तपदम् अपि अव्ययम्
- उपसर्गाः - प्र, परा, सम्, अनु, ...
- अन्यानि पदानि - यथा, इति, ...

अव्ययीभाव-समासः

वृक्षस्य समीपम्

उपवृक्षम्

मक्षिकाणाम् अभावः

निर्मक्षिकम्

शक्तिम् अनतिक्रम्य

यथाशक्ति

जनं जनं प्रति

प्रतिजनम्

हरौ इति

अधिहरि

रूपस्य योग्यम्

अनुरूपम्